

*Tomasz Frąckowiak**

Uniwersytet Wrocławski

ROLA I ZADANIA PSYCHOLOGA SZKOLNEGO*

Specyfika pracy psychologa w szkole polega na dużej różnorodności, co wymaga od psychologa szerokiego spektrum umiejętności i podejmowanych działań. Mają one charakter: diagnostyczny, terapeutyczny, psychoedukacyjny, wychowawczy, profilaktyczny, interwencyjny, mediacyjny i organizacyjny. Zadania podejmowane przez psychologa w szkole są złożone, gdyż dotyczą ucznia, zespołu klasowego oraz nauczycieli i rodziców. Wszystkie służą – w bliższej czy dalszej perspektywie – budowaniu dobrych relacji w szkole.

Dalsza część artykułu została podzielona na bloki tematyczne odpowiadające adresatom oddziaływań psychologa w szkole, to jest na: pracę z uczniem, pracę z zespołem klasowym, współpracę z nauczycielami i rodzicami. Na wstępie natomiast zostały zarysowane formalnoprawne podstawy pomocy psychologicznej udzielanej w szkole, a także została omówiona dokumentacja prowadzona przez psychologa szkolnego.

1. FORMALNOPRAWNE ASPEKTY PRACY PSYCHOLOGA SZKOLNEGO

1.1. Prawne podstawy pracy psychologa w placówkach oświatowych

Nadrzędnym dokumentem wyznaczającym zadania psychologa pracującego w szkole jest **rozporządzenie** Ministra Edukacji Narodowej „w sprawie zasad udzielania i organizacji pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach” z dnia 30 kwietnia 2013 roku. Dodatkowo, na poziomie konkretniej

* Tomasz Frąckowiak – psycholog, adiunkt w Instytucie Psychologii Uniwersytetu Wrocławskiego, autor i współautor ponad dwudziestu publikacji naukowych, laureat Nagrody im. Stefana Szumana (przyznawanej przez Zarząd Sekcji Psychologii Rozwojowej PTP za wkład w poszerzenie wiedzy z zakresu psychologii rozwoju); specjalizuje się w diagnostyce psychologicznej, psychometrii, psychologii rozwoju, gerontologii; ma doświadczenie w pracy w kilku placówkach szkolnych i szkolno-wychowawczych.

** Rola psychologa szkolnego została opisana z perspektywy osobistych doświadczeń w pracy w kilku placówkach szkolnych i szkolno-wychowawczych.

placówki edukacyjnej, zadania psychologa wyznaczają dokumenty regulujące pracę szkoły, takie jak statut szkoły, szkolny program wychowawczy czy profilaktyczny. Zadania psychologa w szkole są związane także z procedurami postępowania interwencyjnego, które określają, w jaki sposób pracownicy szkoły oraz uczniowie mają zachować się w trakcie i bezpośrednio po wystąpieniu niebezpiecznej sytuacji.

Prawo oświatowe wyznacza także zadania podejmowane przez psychologa szkolnego w ramach ścieżki awansu zawodowego. Chodzi o zadania psychologa stażysty w pierwszym roku pracy, a także o kolejne stopnie awansu. Prowadzenie dokumentacji awansu zawodowego, warunki współpracy z opiekunem stażu oraz wymagania postępowania kwalifikacyjnego na kolejne stopnie awansu zawodowego są precyzyjnie określone.

1.2. Prowadzenie dokumentacji psychologicznej i sporządzanie opinii o uczniach

Dokumentację, którą prowadzi psycholog w szkole, można zasadniczo podzielić na wewnętrzną i zewnętrzną. Do pierwszej z nich należy prowadzenie kart pomocy psychologicznej – indywidualnie dla każdego ucznia, a także dokumentowanie podejmowanych działań w *Dzienniku zajęć psychologa szkolnego*. Psycholog prowadzący pracę rewalidacyjną czy resocjalizacyjną prowadzi także arkusze *Indywidualnego programu terapeutycznego* (w szkołach, placówkach opiekuńczych, leczniczych) lub arkusze *Indywidualnego programu resocjalizacyjnego* (w ośrodkach resocjalizacyjnych, socjoterapeutycznych).

Dokumentacja wewnętrzna o charakterze organizacyjnym to *Plan pracy psychologa* uwzględniający specyfikę szkoły i potrzeby uczniów oraz nauczycieli. Ponadto psycholog przygotowuje okresowe (zazwyczaj semestralne) sprawozdania ze swojej pracy.

Do sporządzanej dokumentacji zewnętrznej należą opinie o uczniach. Czasami opinie pisane są na potrzeby samej szkoły, ale najczęściej dla podmiotów zewnętrznych (rodziców, poradni psychologiczno-pedagogicznej, sądu rodzinnego, innych instytucji). Treść opinii zależy od rodzaju jej przeznaczenia, celu i odbiorcy.

2. PRACA Z UCZNIEM

2.1. Psycholog szkolny jako diagnosta***

Do zadań psychologa należy nie tylko diagnoza problemów wychowawczych i edukacyjnych, gdyż te zazwyczaj rozpoznają i zgłaszają nauczyciele, ale określenie ich

*** Roli psychologa szkolnego jako diagnosty poświęcono więcej uwagi, ponieważ diagnostyczne zadania psychologa są specyficzne dla niego, podczas gdy inne mogą być realizowane wymiennie z pedagogiem szkolnym, z którym psycholog współpracuje.

przyczyn. Założenia nurtu psychologii pozytywnej postulują też potrzebę diagnozy holistycznej (Sęk 2005), rozumianej nie tylko jako określenie uwarunkowań deficytów i zaburzeń funkcjonowania, ale także potencjałów rozwojowych, czyli zasobów osobowościowych i społecznych ucznia, które można wykorzystać w procesie terapeutycznym.

Psycholog pracujący w szkole w obszarze diagnozy posługuje się wieloma technikami diagnostycznymi, pomagającymi lepiej poznać i zrozumieć ucznia, jego zachowanie, emocje, sposób myślenia. Metody diagnostyczne użyteczne w pracy w szkole to przede wszystkim swobodne techniki diagnostyczne, czyli rozmowa i obserwacja ucznia, będące podstawowymi i zarazem wyjściowymi w procesie diagnozy źródłami informacji (Suchańska 2007).

Innymi źródłami informacji o uczniu, które mogą być przydatne psychologowi w diagnozie, mogą być: wywiad z wychowawcą klasy, innymi nauczycielami, rodzicem, analiza dziennika szkolnego (ocen, frekwencji), analiza dziennika uwag na temat zachowania ucznia czy zapoznanie się z wpisami w zeszytach korespondencji z rodzicami.

Dodatkowe, pogłębione informacje psycholog uzyskuje z testów psychologicznych badających potencjał intelektualny, cechy osobowości, temperament, relacje rodzinne.

Potencjał intelektualny ucznia psycholog najczęściej diagnozuje w celu wyjaśnienia niepowodzeń edukacyjnych. Wynik testu inteligencji pozwala stwierdzić, czy problemy w nauce mają źródło w deficytach umysłowych (np. problemach z koncentracją uwagi, pamięcią, werbalizacją wiedzy), czy nie mają swojego źródła w sferze intelektualnej, co każe psychologowi poszukiwać ich przyczyn w zaburzeniach motywacyjnych, wolicjonalnych, emocjonalnych czy rodzinnych ucznia. Problemy w szkole mogą być także uwarunkowane wysokim stopniem demoralizacji, buntem młodzieńczym czy eksperymentowaniem z używkami (Oleszkowicz 2006).

Do najczęściej wykorzystywanej metody diagnozy intelektu należy *Skala Inteligencji D. Wechslera dla Dzieci* (WISC-R; Matczak i inni 2008), pozwalająca oszacować poziom inteligencji słownej i bezsłownej (wykonaniowej), a także zbadać relację między inteligencją wrodzoną (tzw. płynną) a inteligencją nabytą w procesie uczenia, socjalizacji, zdobywania doświadczeń życiowych (czyli tzw. inteligencją skryształizowaną). Psycholog chcący poznać jedynie sprawność procesów poznawczych związanych z inteligencją płynną może zastosować jedną z wersji *Testu Matryc Ravena* (Jaworowska, Szustrowa 2000). Z kolei jeśli diagnozie podlegają jedynie zdolności związane z inteligencją skryształizowaną, psycholog może wykorzystać rodzimą *Baterię Testów APIS-P(R)* (wersja podstawowa, prostsza) autorstwa Anny Matczak, Aleksandry Jaworowskiej, Anny Ciechanowicz, Joanny Stańczak i Ewy Zalewskiej (Matczak i inni 2005) lub *APIS-Z* (wersja zaawansowana, trudniejsza) autorstwa

Anny Matczak i innych (2006a). Jednak na oszacowanie ilorazu inteligencji – będącego wyrazem ogólnych zdolności intelektualnych – pozwala jedynie badanie *Skalą Inteligencji D. Wechslera*. Przeprowadzenie tego badania musi przebiegać w ścisłej współpracy z poradnią psychologiczno-pedagogiczną, ten test inteligencji (podobnie jak inne) można wykonać bowiem tylko raz w określonym okresie. Jeśli więc uczeń został zgłoszony do poradni, to jego funkcjonowanie poznawcze może być diagnozowane w tej placówce, badania nie wykonuje się ponownie w szkole. I odwrotnie, jeśli przed kontaktem z poradnią test inteligencji wykonano w szkole, to nie wykonuje się go ponownie w poradni, której przekazuje się wyniki badania testem.

Do charakterystyki emocjonalności, osobowości czy temperamentu ucznia psycholog wykorzystuje kwestionariusze. Najczęściej wykorzystywane to: *Inwentarz Stanu i Cechy Lęku dla Dzieci (STAIC)* Charlesa Spielbergera i innych (Jaworowska 2005) mierzący poziom lęku ucznia czy test *Jak Sobie Radzisz?* Zygryda Juczyńskiego i Niny Ogińskiej-Bulik (Juczyński, Ogińska-Bulik 2009) pozwalający ustalić dyspozycyjne i sytuacyjne sposoby radzenia sobie w sytuacjach trudnych.

W celu całościowej diagnozy osobowości starszych uczniów (od 15. roku życia) psycholog posługuje się *Inwentarzem Osobowości NEO-FFI* Paula Costy i Roberta McCrae (Zawadzki i inni 1998), który mierzy poziom neurotyczności, ekstrawertyczności, otwartości na doświadczenia, ugodowości i sumienności. Z kolei charakterystykę temperamentu uczniów można przybliżyć przez badanie *Kwestionariuszem Temperamentu (FCZ-KT)* Bogdana Zawadzkiego i Jana Strelaua (Zawadzki, Strelau 1997), zdobywając informacje m.in. o poziomie aktywności, wytrzymałości, wrażliwości sensorycznej, reaktywności emocjonalnej ucznia.

Znajomość emocjonalnych, osobowościowych i temperamentalnych predyspozycji ucznia pomaga w zrozumieniu uwarunkowań jego zachowania, postaw wobec szkoły, relacji interpersonalnych, sposobów radzenia sobie ze stresem etc.

W diagnozie relacji rodzinnych psycholog może korzystać z metod kwestionariuszowych (np. *Kwestionariusz Relacji Rodzinnych* – Płopa, Połomski 2010) lub z tzw. metod projekcyjnych. U podstaw stosowania metod projekcyjnych leży założenie, że istnieje sfera psychiki istotnie wpływająca na myślenie, emocje i zachowanie, której nie można jednak badać, pytając o nią wprost, ponieważ jest nieświadoma i sama osoba badana nie zdaje sobie z niej sprawy. Istnieją bowiem mechanizmy kontroli psychicznej przed jej ujawnieniem, także przed samym sobą. Ich brak zagrażałby dobrej samoocenie i wewnętrznemu komfortowi człowieka. Jednocześnie przyjmuje się, że do tej nieświadomej sfery osobowości psycholog ma dostęp, gdy materiał testowy jest wieloznaczny i umożliwi badanemu swobodę wyboru wypowiedzi. Także sama procedura badania i sposób, w jaki psycholog je przeprowadza, prowokują badanego do ujawniania osobistych treści, również skrywanych przed samym sobą.

Do metod projekcyjnych, pozwalających poznać percepcję środowiska rodzinnego przez młodzież, należy m.in. *Test Apercepcji Tematycznej* (TAT) H. Murraya (Murray 1987), a w przypadku badania dzieci *Test Apercepcji Tematycznej z Postaciami Zwierząt* (CAT-A) Leopolda Bellaka i Soni Sorel Bellak (Bellak, Bellak 2008). Zadaniem badawczego jest opowiedzenie historyjek o obrazkach składających się na test. Testy te dają też informacje o strukturze potrzeb osoby badanej.

W poznaniu percepcji środowiska szkolnego przez ucznia przydatny jest projekcyjny *Test Stosunków Szkolnych* (TSS) Elżbiety Zwierzyńskiej (Zwierzyńska 2000) składający się z 12 czarno-białych obrazków przedstawiających dziecko lub dzieci (same lub w obecności dorosłego) w różnych sytuacjach związanych ze szkołą. Podobnie jak wcześniej, badany ma ułożyć opowiadanie do każdego obrazka.

Diagnoza metodami projekcyjnymi wymaga od psychologa większego doświadczenia w ich stosowaniu (w porównaniu z kwestionariuszami), a także większej ostrożności w wyciąganiu wniosków na ich podstawie. Podobnie dużej ostrożności wymaga wnioskowanie na podstawie dostępnych psychologowi swobodnych wytworów ucznia (np. rysunków, wypracowań).

2.2. Psycholog szkolny jako terapeuta

Wiedza o uczniu, zdobyta za pomocą różnych metod diagnostycznych, jest przydatna w oddziaływaniach terapeutycznych i korygujących. Zakres problemów, z jakimi uczniowie zwracają się lub są kierowani do psychologa w szkole, nie ogranicza się tylko do problemów w nauce. Dotyczą one także kwestii wychowawczych i emocjonalnych związanych z relacjami z innymi uczniami, zachowaniem wobec nauczycieli czy sytuacją rodzinną. Podstawowym środkiem oddziaływania terapeutycznego, jak również wychowawczego, motywacyjnego i interwencyjnego, jest rozmowa. Rozmowa powinna uwzględniać poziom rozwoju i dotychczasowych doświadczeń ucznia. Jej zasadniczą część – dotycząca problemu ucznia – może być poprzedzona zawarciem kontraktu terapeutycznego czy wychowawczego, w ramach którego obie strony relacji uzgadniają cel i sposób zachowania podczas spotkań.

W pierwszej rozmowie z uczniem ważne jest wzbudzenie zaufania do psychologa, m.in. przez deklarację poufności przekazanych informacji, do której zobowiązuje psychologa kodeks etyczno-zawodowy. Jednocześnie łatwo wyobrazić sobie sytuacje, w których psycholog będzie zmuszony zasygnalizować uczniowi konieczność zwolnienia go z poufności uzyskanych informacji w celu podzielenia się nimi z rodzicem, nauczycielem czy dyrektorem szkoły. Może tego wymagać zapewnienie bezpieczeństwa uczniowi w sytuacji, gdy z jakichś powodów jest ono zagrożone (np. przez zachowania autodestrukcyjne, kontakt z niebezpiecznymi substancjami czy osobami).

W celu zmotywowania do systematycznych spotkań z psychologiem warto przezwyciężyć u ucznia negatywny stereotyp psychologa, wiążący się z obawą o posądzenie, że skoro „mam kontakt z psychologiem, to coś jest ze mną nie w porządku”. Ważne jest podkreślenie, że kondycja ludzka i wynikające z niej problemy powodują, że każda osoba miewa w życiu okresy, w których wymaga wsparcia psychicznego, nieraz także specjalistycznego. Poziom tego przekazu powinien być dostosowany do wieku odbiorcy.

2.3. Psycholog szkolny jako osoba wspierająca rozwój ucznia zdolnego

Wykorzystanie ludzkich zdolności to czynnik determinujący rozwój i postęp, zarówno w wymiarze jednostkowym, jak i społecznym oraz cywilizacyjnym. Jednak w swojej pracy nauczyciel poświęca zazwyczaj dużo czasu i uwagi uczniowi słabemu lub takim, który stwarza problemy wychowawcze. W mniejszej mierze koncentruje się na uczniach zdolnych, ci bowiem radzą sobie z nauką, nie potrzebują dużej pomocy, osiągają dobre wyniki, nie stwarzają większych kłopotów wychowawczych. Jednak uczeń zdolny także potrzebuje wsparcia, aby móc w pełni rozwijać swoje uzdolnienia i właściwie kierować procesem swojego kształcenia.

W związku z tym do zadań psychologa szkolnego należy również wspieranie uczniów zdolnych poprzez diagnozowanie ich potencjału oraz opracowywanie opinii i wskazówek do pracy z nimi. Chodzi o ukierunkowywanie metod i form pracy z uczniem zdolnym poprzez konsultacje z wychowawcami klas i nauczycielami. Niemniej ważne jest **poradnictwo** dla rodziców uczniów uzdolnionych.

Wspieranie ucznia z wybitnymi uzdolnieniami przyjmuje także postać pomocy w organizacji tzw. indywidualnego toku lub programu nauki. Psycholog może ponadto prowadzić pozalekcyjne zajęcia dla uczniów zdolnych, dotyczące ich rozwoju osobistego i motywacji do działania. Zauważono bowiem, że u uczniów zdolnych dochodzi nieraz do zaburzenia sfery motywacyjnej przyjmującego postać syndromu wyuczonej bezradności. Pojęcie to zostało wprowadzone przez Martina Seligmana i Stevena Maiera (Seligman, Maier 1967), według nich młody człowiek każdego dnia uczy się życia, testuje różne strategie działania, a także obserwuje informacje zwrotne, jakie płyną z otoczenia, pokazujące, czy dane zachowanie jest skuteczne i przynosi pożądane efekty, czy też nie. W konsekwencji u ucznia może wytworzyć się poczucie skuteczności i zaradności życiowej lub poczucie bezradności, czyli braku wpływu na zdarzenia życiowe (np. oceny szkolne). Wyuczona bezradność powoduje niechęć do kolejnych prób zmiany sytuacji, obniża motywację do działania, a na poziomie emocjonalnym wywołuje obniżony, apatyczny nastrój.

W przypadku uczniów zdolnych syndrom wyuczonej bezradności ma nieco paradoksalny wydźwięk. Zadania stawiane na lekcjach przed uczniami wybitnie

zdolnymi – w toku nauczania lub przy sprawdzaniu wiedzy – są dla nich zbyt proste, są dopasowane bowiem do ogółu uczniów, zazwyczaj przeciętnych. W konsekwencji uczeń zdolny niezależnie od wkładu pracy i czasu poświęconego na dane zadanie i tak otrzymuje najwyższe oceny, co zniechęca go do starań i wywołuje syndrom wyczonej bezradności, ponieważ zauważa on brak związku między swoim postępowaniem a otrzymywanymi ocenami. Niezależnie bowiem od tego, czy bardzo zaangażuje się w rozwiązanie danego zadania, czy zrobi je od niechcenia, to i tak przyniesie to taki sam rezultat w postaci najwyższej oceny, a więc starania wydają się zbędne.

Opisany mechanizm dotyczy jedynie najzdolniejszych uczniów, którzy stanowią około dwóch procent ogółu, jednak problem nadal pozostaje ważny, biorąc pod uwagę, że tempo i poziom postępu cywilizacyjnego i kulturowego nadają każdemu społeczeństwu nie tyle jego ogół, ile nieliczna elita. Warto więc podejmować bardziej zindywidualizowaną pracę z najlepszymi uczniami, pozwalającą im wykazać się w nowych, trudniejszych i mniej szablonowych zadaniach, niejako „skrojonych” na ich miarę.

2.4. Psycholog jako doradca w zakresie wyboru kierunku dalszego kształcenia i zawodu

Znajomość rodzaju zdolności uczniów, najczęściej wprost powiązanych z rodzajem szkoły i typem kształcenia (humanistycznego, przyrodniczego, matematycznego itp.) pozwala psychologowi przewidywać zakres profesji i kierunków studiów, które uczniowie będą preferowali. Jednak, mimo potencjalnej oczywistości zagadnienia, ważne jest podejmowanie działań mających na celu poszerzanie wiedzy i umiejętności uczniów w zakresie przygotowania do wyboru dalszego kierunku kształcenia i zawodu.

Psycholog może prowadzić badania diagnostyczne w kierunku określenia zainteresowań i predyspozycji zawodowych. Diagnoza zainteresowań ucznia może stanowić początek indywidualnej pracy z uczniem nad odkrywaniem jego potencjałów, a w dalszej perspektywie wspierać proces samodzielnego podejmowania decyzji życiowych. Psycholog może używać wystandaryzowanych testów diagnozujących zainteresowania i zdolności, np. *Wielowymiarowego Kwestionariusza Preferencji* (Matczak i inni 2006b), ale także prowadzić rozmowy z uczniami, które mają pomóc w podejmowaniu decyzji związanych z dalszymi etapami edukacji. Szczęólnego znaczenia nabiera to w szkołach ponadgimnazjalnych, gdzie psycholog może pomagać uczniom w świadomym wyborze przedmiotów na egzamin dojrzałości i w wyborze kierunku studiów. Może także oddziaływać terapeutycznie, ponieważ młodzież niejednokrotnie przeżywa dylematy związane z wyborem swojej drogi życiowej, związane z presją rodziców czy obawami przed niepowodzeniem.

3. PRACA Z ZESPOŁEM KLASOWYM

3.1. Zapobieganie trudnościami adaptacyjnym uczniów, czyli praca z nowo powstałym zespołem klasowym

W diagnozie struktury nowego zespołu klasowego pomocne jest badanie socjometryczne. Socjometria to narzędzie umożliwiające poznanie relacji i ról w zespole klasowym. Ich ustalenie w grupie wymaga czasu, dlatego badanie socjometryczne warto przeprowadzić po około dwóch miesiącach nauki.

Zanim minie ten okres, psycholog może wspierać adaptację uczniów klas pierwszych w nowej szkole i nowym zespole uczniów. Pomocne w integracji zespołu klasowego (oraz integracji uczniów z wychowawcą klasy) może być przeprowadzenie warsztatów integracyjnych dla uczniów z udziałem wychowawcy klasy. Jest to istotne, ponieważ zespoły klasowe, w których uczniowie dobrze czują się ze sobą, lepiej rozwiązują swoje problemy, a także rzadziej wagarują (Oleszkowicz i inni 2010).

Warsztaty integracyjne stanowią dla psychologa pole do obserwacji uczniów. Zazwyczaj podczas nich psycholog pierwszy raz może zaobserwować zachowania uczniów, które w przyszłości będą stanowiły problemy w pracy psychologiczno-pedagogicznej (np. zachowania agresywne, nadpobudliwe, bierność, submisyjne). Warsztaty psychologiczne stwarzają także sytuację kontaktu uczniów z psychologiem w swobodnej, zabawowej atmosferze, dzięki czemu dają możliwość wzbudzenia motywacji do dalszej pracy z psychologiem i zaufania mu w swoich problemach.

3.2. Prowadzenie zajęć psychoedukacyjnych dla uczniów

Tematyka zajęć psychoedukacyjnych, w porównaniu z tematyką zajęć profilaktycznych, omówionych w kolejnym punkcie, ma charakter bardziej normatywny. Prowadzenie zajęć psychoedukacyjnych ma rozwijać potencjał rozwojowy ucznia. Zajęcia psychoedukacyjne mają na celu wyposażenie uczniów w wiedzę i umiejętności przydatne w: budowaniu dobrych relacji interpersonalnych, rozwijaniu pozytywnego wizerunku własnej osoby, rozwijaniu twórczego myślenia, nauce technik efektywnej pracy umysłowej, nauce radzenia sobie w sytuacjach stresowych etc.

Zajęcia psychoedukacyjne, które prowadzi psycholog, stanowią element realizacji szkolnego programu wychowawczego lub mogą stanowić reakcję na sytuację zgłaszaną psychologowi przez wychowawcę i innych nauczycieli. Psycholog może sam tworzyć programy i scenariusze zajęć psychoedukacyjnych lub korzystać z dostępnych programów. Mogą być one wspomagane filmem, który komentują uczniowie. Przykładem może być program psychoedukacyjny *Stres pod kontrolą* (*Stres pod kontrolą* 2000), do którego jest dołączony film. Program jest przeznaczony do pracy z maturzystami

i obejmuje interaktywne zajęcia psychoedukacyjne na temat radzenia sobie ze stresem w sytuacji egzaminu dojrzałości.

3.3. Prowadzenie zajęć profilaktycznych dla uczniów

Szkoła to miejsce prowadzenia zajęć z zakresu przede wszystkim profilaktyki pierwszorzędowej, stanowiącej narzędzie oddziaływania na czynniki ryzyka i czynniki chroniące przed problemami i patologią. Zajęcia profilaktyczne (dotyczące np. uzależnień, sekt, agresji) stanowią element programu profilaktycznego szkoły lub są odpowiedzią na bieżące zdiagnozowane zagrożenia czy już zaistniałe sytuacje problemowe.

Podobnie jak w przypadku psychoedukacji, psycholog może sam tworzyć programy i scenariusze zajęć profilaktycznych lub korzystać z dostępnych programów. Przykładem może być *Program profilaktyczny siedmiu kroków* Państwowej Agencji Rozwiązywania Problemów Alkoholowych (1995) czy program dotyczący przeciwdziałania agresji i przemocy w szkole – *Saper, czyli jak rozminować agresję* (Knez, Słonina 2002).

4. WSPÓŁPRACA Z NAUCZYCIELAMI I RODZICAMI

4.1. Współpraca z nauczycielami i radą pedagogiczną

Praca nauczyciela nigdy nie należała do emocjonalnie łatwych. W związku z tym nie zaskakuje to, że nauczyciel czasami także potrzebuje psychicznego wsparcia ze strony psychologa. Wykraczając poza kwestie emocjonalne, psycholog może również merytorycznie wspierać nauczycieli czy być ich doradcą.

Na początku roku szkolnego psycholog może pomóc nauczycielom w poznaniu uczniów klas pierwszych poprzez przygotowywanie tzw. omówienia uczniów. Jest to spotkanie aranżowane przez psychologa, w którym biorą udział wszyscy nauczyciele pracujący z daną klasą. Omówienie każdej klasy pierwszej odbywa się osobno. Na spotkaniu psycholog dzieli się uwagami dotyczącymi uczniów, zebranymi podczas zajęć integracyjnych, badania socjometrycznego, rozmów z uczniami, przeprowadzonych testów. Co ważne, podczas spotkania mogą zabierać głos wszyscy nauczyciele, dzieląc się swoimi spostrzeżeniami i problemami z uczniami, a jednocześnie zbierając informacje o funkcjonowaniu uczniów na innych zajęciach. Często okazuje się, że problemy wychowawcze czy edukacyjne, które stwarza uczeń na danych zajęciach, występują także na innych, a więc nie są pochodną jedynie właściwości nauczyciela czy specyfiki przedmiotu, ale tkwią w problemach osobowościowych, intelektualnych czy rodzinnych ucznia.

Omówienie uczniów klas pierwszych następuje po około dwóch miesiącach nauki, natomiast w trakcie całego roku szkolnego do zadań psychologa należy wspieranie wychowawców klas i nauczycieli w rozwiązywaniu bieżących problemów wychowawczych. Może to przyjmować postać prowadzenia prac zespołu wychowawczego zorganizowanego w sytuacjach problemowych, hospitowania lekcji, na których występują problemy wychowawcze, pomocy w tworzeniu systemów motywacyjnych dla uczniów, przygotowania kontraktów dla uczniów i zespołów klasowych.

Ponadto psycholog może rozwijać umiejętności wychowawcze i dydaktyczne nauczycieli przez prowadzenie szkoleniowych rad pedagogicznych w ramach Wewnętrzny Szkolnego Systemu Doskonalenia Nauczycieli. Psycholog powinien pomagać nauczycielom w wyborze metod i form pracy z uczniami, którzy potrzebują dostosowania wymagań edukacyjnych (na podstawie opinii lub orzeczenia poradni psychologiczno-pedagogicznej).

4.2. Współpraca z rodzicami

Współpraca z rodzicami, choć omawiana w końcowej części opracowania, należy do jednego z najważniejszych zadań psychologa w szkole. Kontakt psychologa z rodzicami i pomoc im w rozwiązaniu trudnych sytuacji dzieci, zwiększa identyfikację rodziców ze szkołą i poczucie, że nie pozostają sami z zaistniałymi problemami.

Psycholog szkolny powinien być dostępny dla rodziców podczas konsultacji oraz zebrań, informować o sprawach dzieci, a także zwiększać **umiejętności wychowawcze rodziców** podczas umówionych spotkań indywidualnych. Rozmowy wspierające rodziców mają na celu analizę dotychczasowych metod wychowawczych i wskazanie na nowe sposoby oddziaływania. Wszystko zależy od charakteru relacji rodzic–dziecko i problemu zaistniałego na linii dziecko–szkoła, a czasami i rodzic–szkoła (nauczyciele). Rozmowy z rodzicami mogą mieć charakter informacyjny, interwencyjny, terapeutyczny. Służą także omówieniu wyników badań psychologicznych przeprowadzonych w szkole. W spotkaniu z rodzicem może brać udział uczeń lub wychowawca klasy. Dzieje się tak np. w sytuacjach konfliktowych, w których psycholog podejmuje mediacje między rodzicem a nauczycielem.

Nierzadko i paradoksalnie psycholog miewa większy problem z rodzicem niż z uczniem. Dzieje się tak np. w przypadku rodziców o perfekcjonistycznej i punitywnej postawie wobec dziecka. W takiej sytuacji psycholog próbuje zwiększyć poziom akceptacji rodziców dla zachowań dziecka.

Upowszechnianie wiedzy o wychowaniu i rozwoju dziecka może odbywać się także w ramach warsztatów wychowawczych dla grupy wybranych rodziców lub spotkań psychoedukacyjnych dla rodziców z całej szkoły, które mogą odbywać się przed zebraniem rodziców z wychowawcami klas. Współpracę z rodzicami może

ułatwiać opracowywanie pisemnych informacji dla rodziców oraz komunikacja przez zeszyty korespondencji.

Podsumowanie

Opisane w artykule obszary pracy psychologa, problemy, z którymi się spotyka, i wynikające z nich zadania, powodują, że praca psychologa przebiega na kilku płaszczyznach i w wielu kontekstach społecznych. Efektem pracy psychologa powinno być nie tylko rozwiązywanie sytuacji problemowych, ale budowanie konstruktywnej atmosfery i dobrych relacji w szkole.

Psycholog, aby skutecznie wypełniać swoją rolę, powinien mieć rozległą i bieżącą wiedzę z zakresu normy i patologii rozwoju dzieci i młodzieży, oddziaływań wychowawczych, terapeutycznych i profilaktycznych, a także orientować się w aktualnych zagrożeniach społecznych, na które mogą być narażeni uczniowie.

Psycholog podejmuje w szkole działania diagnostyczne, terapeutyczne, psychoedukacyjne, wychowawcze, profilaktyczne i mediacyjne. Dotyczą one ucznia, zespołu klasowego oraz nauczycieli i rodziców i znajdują swój wyraz w prowadzonej dokumentacji.

Głównym celem wszelkich działań psychologa szkolnego jest dobro ucznia. Jeśli praca psychologa obejmuje zespół klasowy, to jej celem jest nie tylko jednorazowe rozwiązanie konkretnego problemu, konfliktu, ale przede wszystkim wyposażenie uczniów w umiejętność samodzielnego rozwiązywania sporów, a najlepiej zapobiegania im poprzez lepszą integrację grupy, zwiększenie wzajemnego zaufania, zrozumienia, otwartą komunikację, umiejętność wyrażania oczekiwań i emocji (Bąk 2015).

Bibliografia

- Bąk O. (2015), *Informacje zwrotne w szkole: perspektywa nauczycieli i uczniów*, „Teraźniejszość, Człowiek, Edukacja” 3, s. 85-100.
- Bellak L., Bellak Sorel S. (2008), *Test Apercepcji Tematycznej dla Dzieci – Wersja z Postaciami Zwierząt (CAT-A)*, Pracownia Testów Psychologicznych PTP, Warszawa.
- Jaworowska A. (2005), *Inwentarz Stanu i Cechy Lęku dla Dzieci (STAIC) C.D. Spielberga, C.D. Edwardsa, R.E. Lushene’a, J. Montuoriego, D. Platzek*, Pracownia Testów Psychologicznych PTP, Warszawa.
- Jaworowska A., Szustrowa T. (2000), *Podręcznik do Testu Matryc Ravena – Wersja Standard*, Pracownia Testów Psychologicznych PTP, Warszawa.
- Juczyński Z., Ogińska-Bulik N. (2009), *Narzędzia pomiaru stresu i radzenia sobie ze stresem*, Pracownia Testów Psychologicznych PTP, Warszawa.

- Knez R., Słonina W. (2002), *Saper, czyli jak rozminować agresję*, Rubikon, Kraków.
- Matczak A. i inni (2005), *Bateria Testów APIS-P(R). Podręcznik*, Pracownia Testów Psychologicznych PTP, Warszawa.
- Matczak A. i inni (2006a), *Bateria Testów APIS-Z. Podręcznik*, Pracownia Testów Psychologicznych PTP, Warszawa.
- Matczak A. i inni (2006b), *Wielowymiarowy Kwestionariusz Preferencji. Narzędzie do pomiaru zainteresowań zawodowych. Podręcznik*, Pracownia Testów Psychologicznych PTP, Warszawa.
- Matczak A. i inni (2008), *Skala Inteligencji D. Wechslera dla Dzieci – Wersja Zmodyfikowana. Podręcznik*, Pracownia Testów Psychologicznych PTP, Warszawa.
- Murray H. (1987), *Test Apercepcji Tematycznej. Podręcznik*, Pracownia Testów Psychologicznych PTP, Warszawa.
- Oleszkowicz A. (2006), *Bunt młodzieńczy. Uwarunkowania. Formy. Skutki*, Scholar, Warszawa.
- Oleszkowicz A. i inni (2010), *Sposób na wagary. Jak radzić sobie z absencją uczniów?*, Difin, Warszawa.
- Płopa M., Połomski P. (2010), *Kwestionariusz Relacji Rodzinnych*, VIZJA PRESS & IT, Warszawa.
- Program Siedmiu Kroków. Szkolny program edukacyjno-profilaktyczny, przeznaczony dla uczniów starszych klas szkół podstawowych i gimnazjum, rodziców, nauczycieli i wychowawców* (1995). Państwowa Agencja Rozwiązywania Problemów Alkoholowych, Warszawa.
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 30 kwietnia 2013 r. w sprawie zasad udzielania i organizacji pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach* (Dz.U. z 2013 r. poz. 532).
- Seligman M.E.P., Maier S.F. (1967), *Failure to escape traumatic shock*, „Journal of Experimental Psychology” 74, s. 1-9.
- Sęk H. (2005), *Wprowadzenie do psychologii klinicznej*, Scholar, Warszawa.
- Stres pod kontrolą* (2000), program dostępny na stronie: www.strespodkontrola.pl (dostęp: 1.09.2005).
- Suchańska A. (2007), *Rozmowa i obserwacja w diagnozie psychologicznej*, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa.
- Zawadzki B., Strelau J. (1997), *Formalna Charakterystyka Zachowania – Kwestionariusz Temperamentu FCZ-KT. Podręcznik*, Pracownia Testów Psychologicznych PTP, Warszawa.
- Zawadzki B. i inni (1998), *Inwentarz Osobowości NEO-FFI P.T. Costy i R.R. McCrae. Podręcznik*, Pracownia Testów Psychologicznych PTP, Warszawa.
- Zwierzyńska E. (2000), *Test Stosunków Szkolnych. Podręcznik*. Centrum Metodyczne Pomocy Psychologiczno-Pedagogicznej, Warszawa.

Rola i zadania psychologa szkolnego

Streszczenie: Artykuł jest syntetycznym przewodnikiem dla studentów psychologii i początkujących psychologów, którzy planują pracę w szkole. Artykuł może stanowić także punkt odniesienia dla psychologów, którzy pracują w szkole i pragną zweryfikować lub uzupełnić zakres swoich działań. Opisane w pracy zadania psychologa szkolnego mogą także zainteresować zarówno pedagogów, nauczycieli, jak i rodziców, chcących zorientować się, jaką pomoc mogą otrzymać ze strony psychologa szkolnego.

Artykuł charakteryzuje pracę psychologa z uczniem, zespołem klasowym, współpracę z nauczycielami i rodzicami. Ponadto opisuje prawne podstawy pomocy psychologicznej udzielanej w szkole oraz dokumentację prowadzoną przez psychologa szkolnego.

Słowa kluczowe: psycholog, szkoła, uczniowie, nauczyciele, rodzice

The role and functions of an educational psychologist

Abstract: The article is a synthetical guide for psychology students and beginner psychologists who plan to work in educational institutions. It also serves as a point of reference for professionally active educational psychologists who would like to verify and complete the range of activities they perform. The functions of a psychologist described in the paper may also be of a point of interest for pedagogues, teachers and parents who would like to acquire a better understanding of a kind of help they may expect from an educational psychologist.

The article constitutes the characteristics of a school psychologist's work in relation to an individual student and the whole class, as well as the psychologist's cooperation with teachers and parents. Moreover, it describes the legal basis of psychological assistance provided at school, the documentation and record keeping.

Keywords: educational psychologist, school, students, teachers, parents